

Christian IV

– EN SKANDINAVISK STORBYGGMÄSTARE!

av Lars Erik Gewalli

*Christian IV har präglat
Danmarks historia på ett ganska
uppseendeväckande sätt.
Han regerade i över ett halvt
århundrade, han byggde städer
som Kristianstad och Oslo, och
han påverkade inte minst
stadsbilden i Köpenhamn.*

När Frederik II dog 1588 övertog en förmyndar-regering ledningen av landet, men när Christian var nitton år 1596 blev han krönt till kung över hela Danmark-Norge.

Danmark var en europeisk stormakt vid denna tid. Man hade en imponerande flotta och kontrollerade inseglingen till Östersjön. De tullavgifter man därmed kunde uppbära gav stora inkomster till statskassan.

På den här tiden hörde ju Skåne, Blekinge och Halland till Danmark. Samtidigt hörde både Bohuslän och Jämtland till Norge. På västkusten kontrollerade Sverige alltså enbart Göta älvs mynning.

Detta var till stor nackdel

för Gustav II Adolfs expansionsplaner. Det betydde att konflikterna mellan Danmark och Sverige var legio och att det därmed var en utrikespolitiskt orolig tid för Christian.

Under Kalmarkriget trängde svenskarna ner i Skåne och mycket förstördes. Bland annat brändes staden Vä ner 1612.

Christians stad

För att stärka försvaret av de östra gränserna mot Sverige och förbättra säkerheten för de hårt prövade invånarna, beslöt Christian år 1614 att bygga en fästningsstad i närheten av den plats där Vä legat. Valet av plats föll på den lilla Allön, som låg mitt i de svårforcerade våtmarkerna vid Helge å.

Vid ett besök året därpå bestämde kungen att staden skulle bära hans eget namn, "Christianstad".

Staden blev den första i Norden som byggdes efter den holländska renässansens ideal med rutnätsplan, vallar och bastioner. Den vackra Heliga Trefaldighetskyrkan som invigdes 1628, är också byggd i denna stil.

Den grundläggande stadsplanen från 1600-talet finns fortfarande kvar i dagens Kristianstad även om vallgravarna raserats och breda "boulevarder" ersatt fästningsverken. Den militära prägel som var karakteristisk för Kristianstad, försvann slutligen genom nedläggningen av regementena A3 och P6 på 1990-talet.

De centrala delarna av Danmark tillsammans med hertigdömena på Christian IV:s tid.

Det var naturligtvis långt ifrån bara Kristianstad som ingick i Christians försvarsstrategi. Han igångsatte byggnation i rikets alla hörn och namngav mycket efter sig själv.

Längst i öster vid den svenska gränsen nära Kalmar återfinns Kristianopol, i Norge grundades Kristiansand och längst i söder tillkom Glückstadt i Nordtyskland.

Dessutom kan man nämna att Lagaholms slott i Laholm upprustades, och att försvaret av Ystad förstärktes med befästningsvall och vallgrav.

Köpenhamn – med nykter postmästare!

Det mesta kom naturligt nog Köpenhamn till del, vars nuvarande gamla stadskärna präglas av en mängd karakteristiska renässansbyggnader, som alltså tillkom under hans regeringstid.

Børsen kallas en byggnad som först användes för handel. Det var också här som Köpenhamns första postmästare höll till efter att postväsendet inrättats 1624. Han skulle vara i tjänst två timmar om dagen, och i förordningen stadgades att han skulle vara både nykter och flitig.

Namnet Børsen fick byggnaden när den användes som börslokal från senare delen av 1800-talet. Det är en spännande byggnad, utsmyckad med ett karakteristiskt torn med en slingrande drake.

Holmens kirke är en av de vackraste kyrkorna i Köpenhamn. Den har behållit mycket av sitt utseende sedan den byggdes 1619. I denna historiska kyrka har många kungliga bröllop förrättats.

Rosenborgs slott uppfördes ursprungligen som Christians

Børsbyggnaden med dess karakteristiska torn.

NORDISK FILATELI Mars 2004

lantställe. Det ligger numera mitt i Köpenhamn nära Nørreport station. Här utställs de kungliga porträttsamlingarna, konsthantverk och de berömda gobelängerna från Christian V:s tid. Och i skattkammaren

finns kronjuvelerna till beskådande.

Slottsträdgården eller Kongens Have som den kallas, är en populär plats att vistas på

forts sid 18.

"Här skall staden byggas", sade Christian IV och pekade med handen ut var Oslo skulle återuppbyggas efter branden. Statyn står på Stortorvet i Oslo.

forts från sid 17.

speciellt under varma somrardagar.

Det runda tornet "Rundetårn", är en välkänd byggnad vid affärsgatan Købmagergade, en tvärgata till Strøget. Det

byggdes som en del av en universitetskyrka, Trinitats Kirke, men samtidigt både som universitetsbibliotek och ett astronomiskt observatorium. Observatoriet som är det äldsta bevarade i Europa, kan besökas av allmänheten även idag.

Den världsberömda Tycho Brahe

En av anledningarna till att uppföra ett observatorium var att vidareföra traditionen från Tycho Brahe, som ju blev berömd efter att ha observerat uppkomsten av en ny stjärna, Stella Nova. Utformningen av tornet var också inspirerat av Tycho Brahes observatorium Stjärneborg på Ven.

Det finns ingen trappa upp i tornet men däremot en slingrande gång, som vrider sig runt ett schakt. Det går också historier om hur den ryske tsaren Peter den store vid ett besök i Köpenhamn, tog sin häst och red upp till toppen av tornet längs denna gång.

Christian var liksom flera andra danska kungar före och efter honom en stor marin entusiast. Flottan fick därför mycket uppmärksamhet under hans tid.

En stor örlogsbas anlades i Christianshavn, som då låg strax utanför Köpenhamn. Det är numera ett mycket charmrande område med kanaler och många byggnader från denna tid. Försvaret har nu lämnat stora delar av området, bland annat det mångomtalade Christiania som omvandlats till en alternativ "fristad".

Christiania – Oslo

Norges huvudstad Oslo, brann

forts sid 20.

Endast de finaste tegelstenar importerade från Holland dög när Rundetårn skulle byggas.

Christian IV, det danska postväsendets grundare, på frimärket som utkom vid 300-årsjubileet (1924).

Med anledning av 300-årsjubileet av att Rundetårn var färdigbyggt utgavs ett frimärke 1942. Två år senare (1944) kom ett påtryck med tillägg till förmån för Röda korset.

Christian IV:s Børsbyggnad visades på ett av märkena i jubileumsserien "Danmark 1000 år" (1955).

När Köpenhamn firade 800 år utgavs en serie där motivet på 40-öresmärket är en omisskännlig renässansbyggnad från Christian IV:s tid (1967).

I en samutgåva med Grönland visades två grönländska pojkar i den slingrande gången på Rundetårn. Märkena gavs ut med anledning av Grönländska Barnhjälpen (1968).

Två märken gavs ut med anledning av det danska postväsendets 350-årsjubileum (1974).

Sjömansbostäderna Nyboder började byggas på Christian IV:s initiativ 1631. Två märken gavs ut med anledning av 350-årsjubileet (1981).

Till minne av Tycho Brahe finns en samutgåva med Sverige. Christian var en stor beundrare av denne astronom som höll till på den numera svenska ön Ven. Meningskiljakigheter mellan dem gjorde dock att Brahe utvandrade till Prag där han senare dog och begravdes (1995).

Eftersom Christian IV både var kung över Danmark och Norge, utgavs serier i båda länderna med anledning av att det gått 400 år sedan hans tronbestigning 1588. De danska märkena visar hans monogram från Rosenborgs slott och en målning som hänger på Frederiksborgs slott i Hillerød. På ett av de norska märkena visas ett mynt som präglats i Christiania (Oslo) år 1628 (1988).

Sjöslaget mot Sverige vid Femern 1644 inebär en svår förlust för Christian. Dokumentationen av 300-årsjubileet finner vi naturligt nog bara på svenska frimärken. "Smålands lejon" var det svenska flaggskeppet vid bataljen (1944).

Fyren vid Nidingen utanför Kungsbacka uppfördes på initiativ av Christian IV år 1623. Den blev Sveriges första fyrplats när Halland blev svenskt vid freden i Brömsebro 1645 (1989).

Regalskeppet Vasa skulle stärka Gustav II Adolfs planer på ett svenskt Östersjövälde. Som bekant blev skeppet inte något hot mot Christian IV då det aldrig lämnade Stockholm (1990).

Christianshavns kanaler påminner en del om Amsterdam.

Detta är ingången till fristaden Christiania som i över 30 år har fungerat på ett mycket självständigt sätt gentemot myndigheterna.

Christian IV framför Nyboderkvarteren, radhus som uppfördes som bostäder åt flottans folk, och som började byggas på Christian IV:s initiativ 1631. Byggnaderna ligger ett par hundra meter nordöst om Rosenborg slott, ett annat av Christian IV:s byggnadsverk.

forts från sid 18.

1624. Christian bestämde att staden skulle byggas upp igen så att den också kunde fungera som en försvarsanläggning.

Han angav också att den skulle byggas upp på Akersnä-

set, och det finns faktiskt två skulpturer i Oslo där Christian pekar ut platsen.

Samtidigt bestämde han att man måste bygga stenhus för att förhindra bränder. Dessutom ändrade han stadens namn till Christiania, som den kom att heta fram till 1925.

Dålig krigslycka och ett förlorat öga

Danmarks deltagande i trettioåriga kriget, innebar att man blev attackerad från andra länder och tiden som stormakt började ta slut. I slutet av 1620-talet härjades Jylland av tyskar och tjugo år senare av svenskar.

Den danska flottan var dock fortfarande stark och vid sjöslaget vid Kolberger Heide utanför den tyska kusten år 1644, deltog Christian själv. Det mest markanta resultatet av detta slag var att han förlorade sitt ena öga, efter att en

svensk kanonkula träffat hans skepp "Trefoldigheden".

Vid freden i Brömsebro 1645 avslutades det två år långa "Torstenssonkriget" med Sverige, som resulterade i mycket stora krav på Danmark. Jämtland, Härjedalen, Gotland och den nuvarande estniska ön Ösel, tillföll Sverige som också erhöll Halland på 30 år och en lättnad i tullavgifterna i Öresund.

Tog väl hand om öäkta barn

Det var ett hårt slag för Danmark och för Christian som nu såg sin maktställning som kung bli förvagad. Märkt av frosseri, ålderdom och sviterna av slaget vid Kolberger Heide, dog han 1648. Han efterlämnade ett tjugotal barn som han hade tagit väl omhand, oavsett om de var födda inom eller utom äktenskapet. Många av döttrarna blev gifta med män som fick betydelsefulla uppdrag.

En av de stora kungarna i Europa

Trots att Danmark under Christians regim förlorade mycket av makten i Europa, räknas han som en av de stora kungarna. Inte minst för alla byggnader och utsmyckningar, som han personligen ivrigt bidrog till och fortfarande sätter sin prägel på, inte minst Köpenhamns stadskärna. □

Denna minnessten återfinns på den plats där freden i Brömsebro blev undertecknad av Axel Oxenstierna för Sverige. Danmarks representant vid detta tillfälle var Corfitz Ulfeldt, som var gift med en av Christians döttrar och därför en kunglig favorit. Efter det för Danmark dåliga fredsavtalet föll Ulfeldt i onåd varför han senare kom att bli Karl X Gustavs främste rådgivare när Skåne blev svenskt. "La Thuillierie" som också finns på minnestenen, är namnet på Frankrikes sändebud, som var medlare under fredsförhandlingarna.